

**Міністерство освіти і науки України
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Юрія Федьковича**

**Матеріали всеукраїнської
науково-практичної
конференції**

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ
ДИСКУРСИ СЬОГОДЕННЯ:
СВІТОГЛЯДНІ ТА ЦІННІСНІ АСПЕКТИ**

**27-28 жовтня 2023 р.
м. Чернівці**

Міністерство освіти і науки України
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Юрія Федьковича

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ
ДИСКУРСИ СЬОГОДЕННЯ:
СВІТОГЛЯДНІ ТА ЦІННІСНІ АСПЕКТИ**

Матеріали
всеукраїнської науково-практичної конференції
27-28 жовтня 2023 р.
м. Чернівці

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

2023

УДК 167/168 (08)

С 690

Редакційна колегія:

д. філос. н., доц. О. Рупташ, д. філос. н., доц. І. Горохолінська, д. філос. н., проф. М. Чикарькова, д. філос. н., доц. О. Бродецький, к. філос. н., доц. С. Балінченко, к. філос. н., доц. І. Починок, к. філос. н., доц. Р. Рошкулєць, к. філос. н., доц. Т. Радзьяк, к. філос. н. І. Руснак, к. філос. н. О. Мартиненко

Редакція не несе відповідальність за зміст, достовірність інформації, коректність цитувань у поданих матеріалах

С 690 **Соціально-гуманітарні дискурси сьогодення: світоглядні та ціннісні аспекти.** Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернівці, 27-28 жовтня 2023 р.) Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, ім. Ю. Федьковича, 2023. 240 с.
ISBN 978-966-423-814-1

До збірника увійшли матеріали доповідей, виголошених на всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-гуманітарні дискурси сьогодення: світоглядні та ціннісні аспекти» (Чернівці, 2023). Висвітлено результати досліджень широкого кола філософських і наукових проблем, зокрема: соціокультурні передумови та теоретико-методологічні засади гуманітарних і соціально-поведінкових наук; функціональність філософського знання в українському публічному просторі; аксіологічні аспекти трансформації українського суспільства в умовах війни; формування соціальної та гуманітарної політики в Україні; світоглядно-ціннісний потенціал філософської та богословської освіти та ін.

Збірник містить аналітичні розвідки й узагальнення щодо теоретичних і практичних питань, які стали предметом обговорень і дискусій представників академічного й експертного середовищ за круглими столами: «Ціннісні засади стійкості українського суспільства», «Міждисциплінарний полілог в експертних середовищах», «Соціальна функціональність релігії в умовах масштабних небезпек».

Буде корисним для філософів, культурологів, релігієзнавців і теологів, фахівців з соціального забезпечення, інших соціальних і гуманітарних наук, а також для усіх небайдужих до світоглядно-філософських, гуманітарно-методологічних досліджень.

УДК 167/168 (08)

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2023

ISBN 978-966-423-814-1

© Колектив авторів, 2023

**Терапевтично-компенсаторні можливості
синергії релігійних та мистецьких смислів
в умовах війни**

Війна як пароксизм сучасних суспільств (Р. Каюа)

Війна – це не тільки загроза онтологічного, екзистенційного характеру, не тільки виклик соціальному добробуту (в усіх сенсах), не тільки чинник глибинної аксіологічної кризи. Це також і надзвичайно потужний деструктивний фактор впливу на ментальне здоров'я тих, хто так чи інакше, більшою чи меншою мірою, потерпає від неї. Французький дослідник, філософ Роже Каюаслушно зазначав: «Війна є справжнім пароксизмом в існуванні сучасних суспільств. Вона становить тотальне явище, яке їх підіймає і цілком трансформує, жахливим контрастом вирізняється на спокійному перебігу життя. Це фаза крайнього напруження колективного життя, великого зібрання людських мас та концентрації їхніх зусиль. Кожна людина захоплена своєю професією, домівкою, звичками, нарешті, дозволям. Війна брутально руйнує це коло свободи, яке кожен будує навколо себе для свого задоволення й поважає у свого сусіда. Вона перериває щастя і сварки закоханих, інтригу амбіційної людини та справу, яку робить у тиші митець, ерудит чи винахідник. Вона байдуже руйнує занепокоєння й благодущність, не лишається нічого приватного, ані творчості, ані насолоди, ані навіть самої тривоги. Ніхто не може бути осторонь і займатися іншою справою, оскільки немає нікого, кого вона не могла б якимось чином використати. Вона потребує залучення всіх енергій» [3, с. 214]. Війна – це екзистенційна ситуація переоцінки наявного досвідів перманентному відчутті втрати. Втрати звичного ритму життя, втрати рідних, домівки. Втрати життя як такого. Очевидно, що війна, для тих, хто страждає від нічим не виправданої агресії – це контекст втрати одних сакральних смислів (до прикладу: справедливості, смиренності чи прощення), але поряд з тим і шлях сакралізації інших значущостей (ідей свободи, перемоги тощо). Прикметно, що саме обміркуванням психо-емоційних, ідейно- та особистісно-сміслових ліній перетину феноменів

сакрального і війни завершується українськокомовний переклад згаданої праці. Війна – сама по собі для когось може стати «священною коровою» – єдиною змогою самоствердитися, звеличитися, зберігати відчуття «єднання». Ми це бачимо чітко через приклад російського суспільства, яке багато років плекало себе в гаслах «вєлікаїпабєдї», «можем павтарїть», «на Берлін!», «несмешитемаїскандєри». Ці приклади можна продовжувати, бо вони насправді заповняли всі сфери життя пересічних росіян – через кіно, літературу, концертні програми, телебачення, плавно перетікали на кухні, застілля, написи на футболках та автомобілях [див.: рис.1]. Так витворилася там «культура війни» як сакральний елемент свідомості.

Рис. 1. Приклади сакралізованості «культури війни» в російській побутовій культурі

Це «збочений тип сакралізації» (якщо інтерпретувати цей феномен за системою Д. Юма), де забобонність, фанатизм та ресентимент поглинають все інше й витворюють суспільство, що прагне війни, яке провадить одну за одною загарбницькі військові кампанії (1992-1993 рр. – окупація Придністров'я, 1992-1993 рр. – за підтримки Росії починається абхазька війна, 1994-1996 рр., 1999-2000 рр. – російсько-чеченські війни, 2008 р. – російсько-грузинська війна, 2015-2022 рр. – вторгнення Росії в Сирію, 2014 р. – по наш час – російсько-українська війна). Але поряд з тим Росія називає себе «народом osvabaditelem», «народом великай духовнай культури» тощо. Домішування до цієї есенції «світоглядного дурману» релігійної складової тільки укріплює віру в те, ніби такий стан речей є істиною, імперативом. А всі інші, які намагаються аргументовано довести точку зору, яка підриває непомилність «нашого сакрального світу буття» – не просто помиляються, вони є ворогами (найнижчий рівень ворога – «іноагент», а далі можливі різні ступені ворожості: «проіські амерікосов», «нерусській», «хохол/укроп» тощо). Таке протиставлення себе іншим (в дусі розуміння ресентименту Ф.Ніцше) на ґрунті релігійного чинника, перетворює світську сакралізацію «культури війни» на над-ідею «священнай вайни». Чого тільки вартий Головний храм збройних сил РФ – там поєднання сакралізованої «культури війни» зі звичними релігійними символами є чітко промовистим. Або ті ж таки проповіді патріарха Кіріла відповідають цим ознакам. Однак ці проблеми є предметом для окремого дослідження.

Але культура та релігія у синергії можуть мати і зовсім інше значення в умовах війни – терапевтично-компенсаторне. Це за умови, якщо релігійні символи, образи та ідеї не втрачають власного абсолютного позитивного аксіологічного значення, не маргіналізуються на поталу жаданню влади, загарбництва та панування, а культура продовжує відігравати значення цивілізаційне та конструктивно-формуєче, а не ідеологічно-зомбуюче.

Мистецтво – як важливий пласт культури – рецептуючи релігійні наративи та символи, може сприяти підсиленню такого терапевтичного впливу, адже через твори мистецтва ціннісно-творчі релігійні образи здатні впливати і на практикуючих

віруючих, і на тих, хто не має релігійної визначеності. Спробуймо проаналізувати певні мистецькі твори, котрі через художню образність інтерпретують релігійну тематику, і окреслимо суть їх компенсаторного та лікувального впливу на свідомість людини, що переживає жахіття війни.

Великий Сум та «зустріч з Богом» через літературний текст (В. П. Янг)

В умовах війни втрата світоглядних орієнтирів, розчарування та ціннісний песимізм є доволі частими й зрозумілими станами. Переживаючи окупацію, втрату рідних, ховаючи близьких, дивлячись на зруйнований будинок, обмірковуючи зламані долі сотень-тисяч твої співвітчизників, розуміючи масштаби нищення твоєї землі, вбивств її захисників та цивільних, не можливо не впадати у сум та душевний розпач. Комусь із таких станів виходити простіше. Комусь важче. Індивідуальна та суспільна теодицея в умовах війни – це неодмінний світоглядний запит віднаходження підґрунтя для подальшого облаштування життя віруючої людини, котра, кожна по-своєму, але застановляється над питанням: «Чому Ти Мене покинув?» (Пс. 22:2; Мат. 27:46). Для невіруючого – це специфічна екзистенційна точка, яка так чи інакше актуалізує нове шукання відповіді на питання про аксіологічні основи Буття, хай до певної міри і в просторі «безбожності». Прагнення справедливого суду не тільки в юридичному, а в духовно-смысловому, метафізичному вимірі, а отже, апелювання до граничних мірил цінностей, неминуче перемижуються з досвідом відчуття несправедливості та втрати будь-яких моральних орієнтирів. Віднайти відповіді на такі запити може допомогти мистецтво, котре осмислює стани душі головних героїв, їхні історії занурення у відчай та віднаходження життєвої опори попри втрату й розчарування. На сторінках відомого, перекладеного багатьма мовами, роману В. П. Янга «Хижа» (це в українському перекладі не жіноча форма прикметника «хижий», а синонім слова «хатина») саме про таку особисту глибоку трагедію, яку переживає головний герой, і йдеться: «Мак занурився в тишу, навколишня порожнеча поступово почала наповнювати душу. Вирій запитань без відповідей і далекосяжних звинувачень опустився на підлогу разом із ним, повільно затягуючи його в безодню відчаю.

Великий Сум огорнув все навколо, але Мак навіть зрадів цим задушливим обіймам. Йому був знайомий цей біль. Він став звичним, майже товаришем» [6, с. 90]. Маккензі, котрий перебував на найвищій емоційній точці розпачу, опиняється в ситуації такого переживання: «Досить, усе скінчилося, Господи! – прошепотів Мак, – я більше так не можу. Я втомився шукати тебе в усьому» [6, с. 91].

Так, ця історія не про війну, але вона про те, що переживає зараз, на превеликий жаль, доволі багато родин в Україні: про смерть, прикру та жорстоку смерть дитини від рук серійного вбивці. Ця історія – переосмислення вартості життя, власних ціннісних та світоглядних настанов у час найважчих життєвих випробувань. І автор якраз за допомогою найскладніших релігійних образів (Трійця, християнське вчення про справедливість та теодицею, сутність викупної жертви Христа тощо) допомагає головному герою, а разом з ним і читачеві пройти шлях від повної зневіри до самовідновлення й руху далі. Не вдаючись до цілковитого аналізу цього твору, окремо зупинимось на кількох найбільш промовистих акцентах, які передає цей роман: релігійних аксіологічних мотивуючих повідомленнях, що завдяки мові літературного твору переосмислюються глибинніше й схоплюються чіткіше.

Зокрема, при першій зустрічі з Богом-Отцем (у книзі – «Тато»), після чергового запевнення Тата, що вона (Бог-отець постає перед героєм в образі жінки-сусідки, яка єдина виявляла до нього під час важкого дитинства співчуття й ласку) любить усіх своїх дітей, Мак не витримує і звинувачує її в лицемірстві, адже як можна поєднати любов і той факт, що Тато допустила смерть його доньки. Більше того, Тато допустила смерть свого ж Сина: «Його було покинуто напризволяще як, до речі, і мене!» [6, с. 109]. Але відтак Мак звертає погляд на руки Тата і бачить на них такі ж рани від цвяхів як і в Ісуса [див: рис. 2, фото 1]. Цей образ простий і промовистий. В усіх болях та стражданнях Бог з нами. Всі наші випробування – це не ознака Богопокинутості. Так, зло є у світі, і інколи воно торжествує, але і в такий час Бог з нами. Треба тільки навчитися не втрачати віри («ходіння по воді» – біблійний образ, який також доволі гарно в книзі інтерпретується в контексті збереження довіри до Божої любові). Не менш важливий у соціальному плані образ,

який демонструє Янг, – Бог являється нам через людей, простих знайомих, друзів, близьких, які простягають нам руку допомоги, демонструють вірність тим ідеалам, які проповідував Христос. Саме тому Тато – це сусідка Мака [див: рис.2, фото 2]. В момент кризи, щоб не втрачати віру треба звернути увагу на тих, хто поруч, – волонтери, небайдужі співгромадяни, капелани тощо. І ми маємо також шанс стати для когось таким же джерелом натхнення не втратити віру в добро – бути тим, хто в час кризи протягне руку допомоги, хто проллє світло образу та подоби Бога у темряву зраненої душі.

Рис.2. Кадри із фільму за сюжетом книги В. П. Янга

Читання такого твору здатне занурити читача не просто в переживання за долю головного героя, але й у переосмислення власних страхів та світоглядних налаштувань. Навіть тих, які ми не до кінця доводимо до власного усвідомлення.

«Інтерв'ю з Богом» та «Фаустпатрон»: рефлексія війни в театральній перспективі

Така сугестивна здатність мистецьких творів може проявляти себе корисною в терапевтичному контексті не тільки щодо подолання особистої світоглядної кризи. Зрозуміти з якими випробуваннями поза полем бою стикаються українські військові (або ж стати матеріалом для саморефлексії українським захисникам та захисницям) можуть сприяти постановки українських театрів, котрі розкривають теми життя військових у поствоєнний період (у деяких із цих вистав цей період не просто поствоєнний, але постжиттєвий), зокрема «Інтерв'ю з Богом» Івано-Франківського [2] та «Фаустпатрон» Чернівецького театру [5].

В обидвох постановках головний персонаж – герой війни, котрий переживає досвід зустрічі з Богом й в контексті цієї

зустрічі чи серії зустрічей, більше розбирається у своїх переживаннях, котрі, передусім стосуються розчарування в силі Добра перед лицем абсолютного Зла. Досвід війни негативно позначається на сімейному житті головних героїв – один із них в глибокій особистісній кризі та кризі стосунків, що спровокувалася передусім тим світоглядним надломом, до якого призвела війна (Пол, «Інтерв'ю з Богом»), а інший взагалі мертвий (Фаустпатрон), бо ще до фізичної смерті помер душевно, втратив мету життя й відчуття його цінності через сімейні випробування та війну і її жахіття. Релігійні образи – Бог та Диявол – допомагають глядачеві проінтерпретувати чіткіше поняття доброго та злого, розтлумачити всі емоції героїв як своєрідну сповідь, а тому сприймати їх на ще більшому нерві відчуттів.

Чорне і біле душевних переживань головних героїв ці театральні постановки презентують дуже наочно, що занурює у співпереживання усіх глядачів, дозволяє ніби з боку чіткіше побачити й достатність причин для такої кризи, але поряд з тим й шлях відновлення, який є можливість віднайти навіть, тоді, коли ти, здається, помер. Такі переживання у компенсаторному контексті однаково важливі і для людей із досвідом військової служби, і для цивільних, адже для героїв воєнної служби це додатковий майданчик психологічної авторефлексії, а для цивільних – приклади для усвідомлення, що боротьба захисників не завершується на полі бою. Часто вони переживають внутрішню боротьбу і після воєнних баталій.

Переживання трагічного як шлях до очищення: вічні істини «Поетики» Арістотеля

Про те, що переживання трагічного через мистецтво має корисний вплив, говорив ще Арістотель. Споглядаючи за розгортанням трагічного сюжету, ми ніби перекладаємо досвід головних героїв на себе, асоціюємо себе з кимось із головних героїв, або ж знаходимо підстави для зіставлення якихось власних переживань із переживаннями персонажів. У вступній статті Й. Кобовато «Поетики» ми читаємо: «...Трагедія викликає у глядача почуття жалю та жаху і через те справляє на нього «очищаючий» (катарктичний) вплив... Отже, глядач, який бачить на сцені зображення страждань героя, відчуває до нього співчуття і страх за себе самого, боячись, що така доля може зустріти і його» [1, с. 21].

Мистецтво війни (Сунь-цзи): висновки

А тому долучення до мистецьких творів, які, використовуючи ключові релігійні сюжети та образи, осмислюють цінності, що піддаються випробуванням жахами війни, має чітке терапевтично-компесаторне значення. Вони є ненав'язливою психологічною підтримкою та допомогою всім, хто страждає від емоційного виснаження, розмивання моральних орієнтирів, втрати віри в абсолютні цінності чи навіть віри в наявність смислу життя у світі, сповненому страждань. Сугестивна дія таких творів зміцнює захисні механізми нашої свідомості, допомагає віднайти відповіді на питання, які інколи ми усвідомлено й не ставимо собі (що не означає, що наше підсвідоме не виснажує нашу психіку ними). Культура та мистецтво такого гатунку – це важливий елемент підготовки себе до тривалої боротьби за цінності добра, справедливості, свободи та ті аспекти життя, котрі цінуєш найбільше (родина, друзі тощо). Тут згадується ідея Сунь-цзи з його відомого твору: «Мистецтво використання війська таке: не сподівайся, що ворог не прийде, а покладайся на свою готовність, чекаючи на зустріч з ним. Не годиться сподіватися, що недруг не нападе, належить зробити себе непереможним» [4, с. 98]. Готувати потрібно передусім військову спроможність країни, її економіки, але не меншою мірою і свідомість та ментальне здоров'я її громадян, стійкість їхньої психіки в умовах масштабних небезпек. Синергія релігійних та мистецьких смислів у цьому напрямку мають непересічне значення.

Література

1. Арістотель. Поетика. Київ : Мистецтво, 1967. 130 с.
2. Інтерв'ю з Богом. Розмова без антракту. *Сайт Івано-Франківського національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка*. URL: <http://www.dramteatr.if.ua/show/interv%CA%BCyu-z-bogom/>
3. Каюа Р. Людина та сакральне. Київ : Ваклер. 2003. 256 с.
4. Сунь-дзи. Мистецтво війни; пер. С. Лесняк. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 105 с.
5. Фаустпатрон. Спецпроект до відкриття сцени-майстерні драмтеатру Кобилянської. Артгауз. *Сайт Чернівецького академічного обласного українського музично-драматичного театру ім. Ольги Кобилянської*. URL: https://dramtheater.cv.ua/zt_portfolio/faustpatron/
6. Янг В.П. Хижа. Коли трагедія відкриває вічність. Київ : Книгоноша, 2015. 287 с.

Луцан І.	
Релігійний чинник в українському інформаційно-комунікативному просторі сьогодення: конструктивні та деструктивні вияви.....	196
Горохолінська І.	
Терапевтично-компенсаторні можливості синергії релігійних та мистецьких смислів в умовах війни.....	200
Бачинський М., Горохолінська І.	
Вчення про Євхаристію у працях Олександра Шмемана: сучасні соціальні контексти.....	208
Криворучко В., Горохолінська І.	
Військове капеланство в країнах Заходу: досвід для України.....	212
Процишин М., Горохолінська І.	
Екологічне вчення Православної Церкви через призму ідей патріарха Варфоломія І.....	216
Микола Шкрібляк	
Мовна політика України та її відображення в соціальній доктрині «Української» Православної Церкви.....	220
АВТОРИ.....	227